

Kirjallisuutta

Kielen kolkuttelua

TERHO ITKONEN *Kielen kärjeltä*. Kirjayhtymä. Rauma 1987. 206 s.

Kielen ja kielen käytön pulmat, semminkin tehoisan ja samalla tenhoisan omakielisen ilmaisun ongelmat kiusaavat viestivää ihmistä alati. Aito *homo communicans* kyselee itseltään alituisen: Kuinka saan parhaiten ja oikeimmin ja omiammin ilmaistuksi ajatukseni ja tunteeni? Laajasti ymmärtäen mahdollisuuksia on monia; itse asiassa koko henkinen kulttuuri kokee vastata tähän yhteen ainoaan kysymykseen. Kielen käyttö, eritoten sen kirjallinen viljely on vain osa viestinnän koko aluetta, tosin erinomaisen tärkeä osa.

Tuo tärkeys havainnolistuu siinä harvaassa kiinnossa, jota suuri yleisö kohdistaa sanoihin ja sanomisen taitoon. Moninaisille kieliopeille ja viestinnän oppaille tuntuu vallitsevan pysyvä sosiaalinen tilaus. Samaa tarvetta tyydyttävät välittömämmin erilaiset sanoma- ja aikakauslehtien kielipalstat, kuten Esko Koivusalon ja Osmo Ikolan hoitamat Suomen Kuvalehden *Aidinkieli*-kolumnit tai vaikkapa välillä Ruotsiin koukataksemme Staffan Hellbergin *Vårt språk*-pakinat Göteborgs-Postenissa. Helsingin Sanomien vastaavaa *Kielikolkanurkkaa* on äskeisvuosina hoidellut Terho Itkonen, jonka mainio *Kieliopas* muuten parhaillaan ponnistaa neljänteen painokseensa ja jonka harteille tätä nykyä luontevimmin keveltyy valtakunnan kielimestarin viitta. Juuri noita Hesarin kielikolkkia on ilmestynyt kirjana jo toinen nide, yhteensä 66 tiivistä pakinaa.

Pakinat on julkaistu uudestaan sitänsä, muuttamattomina. Asioihin ei välttämättä muutoksia kaipaakaan, mutta

olisi odottanut, että tekstejä olisi kirjaksi hiukan toimitettu. Ilmanaikainen viittailu pakinasta toiseen vaikka vain helpon aloituksen vuoksi ei kirjassa oikein toimi. Eikä se sen puoleen kovin tyylikkäältä tunnu lehdessäkään, joka sentään useimmille lukijoille on pelkkä päivittäistuote ja kertakäyttötavaraa. Sarjankin osana pakinan tulisi periaatteessa olla itsenäinen kokonaisuus, kunnan kertomus. Joskus joutavan viittausaloituksen olisi yksinkertaisesti voinut heittää pois, toisinaan olisi lähiaiheisia pakinoita voinut yhdistää.

Toinen häiritsevää muotoseikka on virheellisten tai epäsuotavien sanontojen käyttö pakinain otsikkoina. Jutun rakenteinen ponsi jännittyy kyllä kauniisti loppua kohti, kun ratkaisu ei heti alkuun paljastu, mutta voi toisaalta olla, että juuri otsikko lukijan ajuun parhaiten tarttuu. Vaikka kirjoittajan perusteltu kanta tekstistä aina tarkkaan selviää, saattaa otsikon ensisanoma silti jäädä huolettoman lukijan mielen pohjalle syhertämään.

Laajaa lukijapiiriä ajatellen oman hankaluutensa aiheuttaa kielioppitermistö. Kun kielentutkija puhuu genetiivistä ja akkusatiivista, verbistä ja predikaatista, subjektista ja objektista kuin omista lapsistaan, ei siitä kieliopintuntijalle koidu vähääkään haittaa, mutta maallikkolukijan koulukieliopin tiedot ovat saattaneet jo pahastikin komuttua. Suomenkielisin sanoin selittäminen avaisi pulmat kieliasioita tilapäisemmin harrastavalle monesti helpommin.

Liki puolet pakinoista käsittelee sanastoa, viidennes sananmuotoja ja niiden käyttöä lauseessa, loput tasaisesti oikeinkirjoitusta, nimistöä ja eri kieli-

muotoja. Kirjoittaja kiintää huomiota sekä uus- että unhosanoihin ja suosii ennen muuta käteviä ja käytöllisiä ilmaisuja. Uussanoja ovat vaikkapa *teksturi*, *ydinturma* ja *sepeltukos*, puoliunhosta nousseita *perusluonteinen*, *terveyttää* ja *määrälti*. Osuva omakielinen ilmaus voittaa useimmiten vieraan kuten *hanke* projektin tai *käsittely* prosessoinnin; samoin naseva ja lennokka sanonta hakkaa tyyllisesti kankean ja raskaan. Ali-tuista riesaa kielenhuoltajalle tuottavat sanastolliset muotivillitykset, joiden aiheuttama sanojen siirrynnäismerkitysten läpikasvu huokeasti turmelee kelvokkaankin sananviljelyyn.

Helposti huomaa, että kielihistoria on kirjoittajan lempialuetta. Jotkin pakinat pitäytyvät vallan sanahistoriaan, ja yleensäkin sanojen alkuperä ja kirjallinen ensikäyttö selviävät tarkkaan. Tavasta saa ihmetellä sitä ehtymätöntä tietomäärää, jonka pakinoija lyhyeen lehtikirjoitukseen pystyy lataamaan, ja sitä yletöntä vaivannäköä, jonka huolekkaasti laadittu pienoisarikkeli itseensä kätkee. Yltiökkäässä tiedon runsastelussa saattaa jopa piillä tyyliheikkouden siemen. Välistä näet tuntuu, että tiukempi keskitys aiheeseen tuottaisi suppeassa tilassa maukkaamman lukunautinnon.

Vaikka tekijä mielikseen maistelee sanojen ja sanontojen suuhunsopivuutta, hän silti yleiskielen suosituksissaan tismalleen noudattaa suomen kielen lautakunnan linjoja ja päätöksiä. Vieläpä niin tismalleen että joskus vilahtaa pientä jälkeenjääneisyyttä. Kielikolkkuri näet rökittää kunnanpamppuja oikeinkirjoituksen tökeryydestä, kun nämä kirjoituttavat talojen nimiä oikojaan yhdysmerkitä *Hyvinkääsali* tai *Finlandiatalo*. Kielenhuollon tiedotuslehti Kielikello ehti kumminkin numerossaan 4/1987 siunata juuri tämän kirjoitusasun. Tuoreimmillaankin kielenkäytön oppaat ovat aina jokin kohdin puoli kierrosta jäljessä elävän kielen kehitystä.

Kun kirjasessa sanastoa niin paljon käsitellään, on oppaan käytön kannalta

paha puute, ettei siihen ole liitetty mukaan sana- ja asiahakemistoa. Sen hyödyllisyyden havaitsee kerralla, kun vilkaisee tekijän edellistä kielipakinakoelmaa *Selvää suomea*, jossa hakemisto on. Tässä kohdin moitteen voineekin osoittaa suoraan kirjan kustantajaan. Sen sijaan silmää ilahduttaa pakinain aiheita nokkelasti mukaileva piirroskuviutus, josta taas kustantajalle kaunis kiitos. Markus Itkosen piirroksia olisi mielellään katsellut enemmänkin kuin vain joka kolmannen pakinan somisteena.

Terho Itkosen suuri linja kaikessa kielenkäytössä on ehdottoman suomalaisuuden ja suomenmukaisuuden linja. Siitä ei kenenkään kunnan kielenkäyttäjän ole lupa luistaa. Hänen aito ja hillitön vihansa kohdistuu eriasteisiin ruotsahtavuuksiin, englannismeihin ja ylipäänsä kielen vierahtavuuksiin, joille ei hitustakaan armaa suoda. Yhtä kovan tuomion häneltä saavat tyylin ja sanonnan kömpelyydet, koukeruudet ja muut sekavuudet, joita omahyväisyydessään piehtaroi va virka- ja monen erikoisalan kieli tulvehtimalla tulvehtii. Kirikkaasti ajateltu on aina selvin sanoin ja selkein lauserakentein ilmaistavissa. Olkootpa kyseessä tietojenkäsittelyn, lainkäytön, lääkintätoimen tai valtakunnanpolitiikan vaikeaymmärteiset ja luontojaan raskasilmentteiset asiat.

Terho Itkosta ei tiukasta otteestaan huolimatta sovi luonnehtia miksikään puhdaskielisyysintoilijaksi. Hän ei ole kielen liika ankara putarhuri, joka innoissaan ei kykene erottamaan hyötytainta rikkaruohosta. Periaatteessa hän suhtautuu kehen tahansa kielenkäyttäjään yhtä rakentavasti ja myönteisesti kuin kieleen, jota tahtoo kehittää. Hänen asenteestaan voi aistia, ettei hän ole vain kielen vaan yhtä lailla kulloisenkin kirjoittajan puolella. Hänen perimmäinen pyrkimyksensä ja halunsa on herättää intohimo kieleen ja kirjoittamiseen, parempaan ilmaisuun. Kenties se loppujen lopuksi on kielentutkijan jaloin tehtävä.

JUSSI KALLIO